

ანრი რომფორი

1873 წელი

საფრანგეთის მმართველობამ ამ თვეში საბოლოოთ გადაწყვიტა ანრი რომფორის დაკარგვა ახალ კალედონიაში გაგზავნით, სადაც ის დატუსაღებული უნდა იყოს. გაზეთებში სწერენ, რომ რომფორის აგებულება ისე საშინლათ დასუსტებულია ორი წლის დატუსაღებით და ათასნაირი ზნეობითი ტანჯვითაო, რომ ის სამი თვის ზღვით მგზავრობას ვერ აიტანს და გზაზე მოკვდებაო. მართალია ეს თუ არა, ამას მომავალი გვიჩვენებს, ამ მოკლე ხანში. მაგრამ უეჭველი კი ისაა, რომ ამ მწერლის მოქმედება, თუნდ კიდეც სიკვდილს გადაურჩეს, დიდი ხნით შეწყვეტილი და შეჩერებული იქნება, მწერლობისთვის ის დღეს მკვდარია, და ამ მიზეზით მწერლობასაც შეუძლია მისი ნაშრომის განხილვა და დაფასება, თითქოს ის სანიადაგოთ გამქრალიყოს დედამიწის პირისაგან. რადგან ამ მწერალს დიდი გავლენა ჰქონდა საფრანგეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაზე, და რადგან მისი ნაწერი, ლიტერატურული მხრით, შესანიშნავ წარმატებას წარმოგვიდგენს უწინდელ მწერლობასთან შედარებით, ჩვენ საჭიროთ ვთვლით წარმოუდგინოთ «კრებულის» მკითხველებს რომფორის შემოკლებული ბიოგრაფია და მისი მწერლობის კრიტიკული დაფასება, სხვა მის მსგავს მწერლებთან შედარებით და მისი საკუთარი ხასიათის, განვითარების და ძალის გამოკვლევით. რომფორის ნიჭი, ცხოვრება და მოქმედება კი ღირს იმათ, რომ მათ აწერას საკმაო სივრცე და ყურადღება მიეცეს...

I

ანრი რომფორი დაიბადა 1830 წელს. მისი ნამდვილი სახელია – გრაფი ვიქტორ-ანრი დე რომფორ-ლიუსე. მამა მისი ლეგიტიმისტი იყო (მველებური მონარხიის და წესის მომხრე), მაგრამ დედა კი რომფორს რესპუბლიკელი ჰყავდა, და ამ დედამ გამოზარდა მისი გრძნობა და გონება. რომფორის სახლობა ერთობ ღარიბი იყო. მამა მისი თავს ირჩენდა სხვა და სხვა ვოდვეილების წერით, და თვითონ ანრის ადრევე დასჭირდა ლუკმა-პურის საშოვნელათ შრომაში და სამსახურში გაბმა. ოცი წლისა შევიდა ის სამსახურში, და თან სხვა და სხვა გამოცემებში წერით შოულობდა ის თავის და ოჯახის საზრდოს. მაგრამ მთელი თხუთმეტი წლის განმავლობაში მის შრომას – სამსახურში იყო თუ გაზეთებში, გამოცემებში, თუ თეატრში – დიდი მნიშვნელობა არა ჰქონია. რომფორი ისევ ისე უცნობი და შეწყუბებული იყო, როგორც თითქმის დასაწყისში. მაგრამ ამ თხუთმეტი წლის განმავლობაში ის ერთგულათ შრომობდა, ბევრს კითხულობდა, ყველაფერს იძევდა და აკვირდებოდა, ისე, რომ თვითონ მისთვის ეს დრო

სრულიად არ დაკარგულა. როშფორი მსახურობდა რაღაც დაბალ ხარისხზე პარიჟის საქალაქო გამგეობაში, როცა ზოგიერთმა მისმა ნაწერებმა «მარივარიში» მკითხველების ყურადღება მიიქცის. ამ ნაწერებში როშფორი სხვა და სხვა აქტიორების და აქტრისების თამაშობას არჩევდა და აფასებდა, – იმ დროს თავისუფლად და გულწრფელად წერა ბეჭვდა მარტო ამეებზე შეიძლებოდა. როცა მისმა უფროსებმა (და განსაკუთრებით მაშინდელმა პრეფექტმა ოსმანმა) შენიშნეს, რომ მათ ჩინოვნიკს დიდი ნიჭი ჰქონია, იმისი გადაბირება მოინდომეს და მაშინვე ჯამაგირიც მოუმატეს და ადგილიც უკეთესი მისცეს. მაგრამ როშფორმა იმწამსვე სამსახური მიატოვა, რაკი იგრძნო, რომ ბონაპარტიელები მის მოქრთამვას და გადაბირებას აპირებდნენ, და მასაქეთია ის ერთიანათ მწერლობას და პოლიტიკას მიეცა. მწერლობა მაშინ სწორეთ ცუდ მდგომარეობაში იყო. ერთი რომ არავის ჟურნალის და გაზეთის გამოცემა არ შეეძლო, თუ ამის ნებას მმართველობა არ მისცემდა; და მმართველობა, რასაკვირველია, მარტო იმისთანა პირებს აძლევდა ამ ნებას, ვისაც ან არ ერიდებოდა, ანდა იმედიც ჰქონდა ჩემსკენ იქნებო.

მეორეთ – როგორც კი გაზეთი ან ჟურნალი უსიამოვნო რასმე დაბეჭდიდა, იმას მაშინვე ორიოდ «გაფრთხილებას» მისცემდა მმართველობა – საფუძვლიანს თუ უსაფუძვლოს, ამას არავინ დაეებდა და არც არავის ამაზე ლაპარაკი და სჯა შეეძლო – და მერმე გამოცემას დროებით დახურავდნენ, ან მთლათ ერთიანათაც მოსპობდნენ...

ამ მწერლობის ხასიათი იმაში მდგომარეობდა, რომ გაუგებარი, ან მარტო ასიოდე ნასწავლი კაცისათვის გასაგები ენით რაიმე წვრილმან ნაკლულევანებას გამოეკიდებოდნენ და სწერდნენ გაუთავებელ სტატიებს ისეთ საგნებზე, რომელნიც საზოგადოებას თითქმის არც კი შეეებოდნენ. გაზეთები და ჟურნალები დაუბოლოებელი სტატიებით იყვენ გავსებული... იმ დროს პოლიტიკურ მწერლობაში მარტო სამიოდე შესანიშნავი მწერალი იქცევდა საზოგადოების ყურადღებას, იმიტომ რომ საზოგადოების გულის წადილს მარტო ისინი ეებოდნენ ნიჭიერთ და შეუპოვრათ: პრუდონი, პრევო პარადოლი და ედმონდ აბუ. მაგრამ პრუდონს მმართველობამ და სიღარიბემ გაზეთის გამოცემის შეძლება არ მისცეს, ის უფრო წიგნების ბეჭდვით მოქმედებდა, და უკანასკნელ დროებაში არც ნამეტნათ საფუძვლიანათ სინჯავდა და არკვევდა საზოგადოებრივ საქმეებს. პრევო-პარადოლის ნიჭი ისეთნაირს წვრილმან მიზანს მისდევდა (ორლენელების ამალლებას) და ისეთს ერთობ წმინდათ გალესილ იარაღს ხმარობდა, რომ მისი ნაშრომი და მისი დაცინვა მარტო ნასწავლი მკითხველისათვის იყო გასაგები, მარტო მცირეოდენ წრეს შეეებოდა და აღელვებდა. ედმონდ აბუს ძალუმ სიტყვას კი ნაპოლეონმა ოქროს ლაგამი აუღვა, მოფერებით, დაპატიჟებით, დაჯილდოვებით. ერთი სიტყვით, მოყიდვით. და ამ ნაირათ

მაშინდელი მწერლობა უგავლენო და უმნიშვნელო წერაბეჭდვაში მდგომარეობდა, უმჯობესი მწერლები და ტალანტები კი ნიადაგ ლაგამ-აკრულები იყვნენ – ხან ძალით, ხან მოქროთამვით. საფრანგეთის ხალხს და საზოგადოებას დიდხანს ის რწმუნება ჰქონდა, რომ ჩვენი საზოგადოებრივი საქმეები ერთობ ჩინებულათ მიდიან და მშვენიერი და გონიერი მმართველების ხელშია საფრანგეთის ბედით. ნაპოლეონი იმ დროს ყველას გენიოსათ, გულთმისნათ და მოხერხებულ კაცათ მიაჩნდა...

ამასობაში საფრანგეთის მწერლობის ერთი ნაწილი იმპერიის მხარეზე გადავიდნენ და იმპერიის მაქებარნი თუ არ შეიქნენ, მამაგებელნი მაინც აღარ იყვნენ. და რადგანაც იმათ მაინც და მაინც სურდათ საზოგადოების ყურადღება თავიანთ ნაწერებზე მიექციათ, გამოიწყეს ნიადაგ იმ ზნეობის და ცხოვრების შეფერვა და ვითომ კარგის მხრით გამოხატვა, რომელიც, მეორე იმპერიამ საფრანგეთში შემოიღო. იმათ თხზულებაში მუდამ დარდიმანდული, დიდკაცური ცხოვრება, ფულის მფანტველობა, ბინძური არშიყობა, ზნეობის გამყიდველი ქალების გაღვლილი ცხოვრება და სხვა და სხვა იყო აღწერილი... უფრო და უფრო მცირდებოდა პოლიტიკური გაზეთების მკითხველების რიცხვი, მით თან და თან უფრო მრავლდებოდნენ ამნაირი სადიაცო თხზულებების მკითხველები. ამ ხასიათის მწერლების მაგალითმა და დახმარებამ საფრანგეთში მალე ერთნაირი ჟურნალგაზეთები დაბადა, რომელშიაც პოლიტიკის, კრიტიკის და საზოგადოებრივი მეცნიერების მაგიერათ იწერებოდა და ისჯებოდა სხვა და სხვა დიაცების და მათი თაყვანისმცემლების ტანსაცმელი, ყოფა-ქცევა, მიხვრა-მოხვრა და საიდუმლოები. ვინ ვისთან ცხოვრობდა, ვინ ვის ყვარობდა, ვის ვინ უღალატა და ვისგან ვინ რამდენი ისესხა, რომელ კლუბში ვინ რა წააგო და რომელ თეატრში ვინ რომელი აქტრისა დაპატიჟა ვახშმათ...

ეს მწერლობა რომ ყველას უყურადღებოთ მიეტოვებია, საზოგადოების გონებას და ხასიათს ამით დიდი ვნება მიეცემოდა. მაგრამ ბევრი ჩინებული და ნიჭიერი მწერალი მიხვდა, რომ შესაძლებელია ამ მჩატე და მსუბუქი მწერლობის ხეირიანათ გამოყენება პოლიტიკური, საზოგადოებრივი და ზნეობითი მხრითაც... ამ მწერლებში, რომელნიც თითქმის ყველანი უცნაური ნიჭის პატრონი და ოხუნჯობით სავსენი იყვნენ, მკითხველების ყურადღება ყველაზე უფრო რომფორმა მიიქცია. მის ნაწერში პირდაპირ გამოჩნდა არა თუ მარტო მწერლის გაუზომველი ნიჭი, სტილის განვითარებული ხასიათი და დაცინვის სიმძლავრე, არამედ თან პოლიტიკური მიზანი და გონიერებაც. რომფორის მკითხველებმა მალე შენიშნეს, რომ ის სულ სხვანაირათ ირჩევდა თავისი სტატიების საგანს, ვინემ დანარჩენი მისი თანამომძენი; მის ნაწერში მალე შენიშნეს, რომ რაზედაც უნდა დაეწყო იმას ლაპარაკი... ყოველთვის და ყოველგან

ის ისეთ მხარეს შეეხებოდა, ისეთ თვისებას და შედარებას მოძებნიდა, ისეთ შოლტს გადაკრავდა მაშინდელი მმართველობის სისტემას და ზნეს, რომ მკითხველს აქტრისაც ავიწყებოდა და ეკიპაჟიც და მეხსიერებაში მარტო იმ შოლტის ტკლაცუნნი და ის დაცინვა რჩებოდა. არცერთ გარემოებას და მოვლენას არ გაუშვებდა ისე რომფორი, რომ რამე უცნაური გადაბმით ან დაახლოვებით არ გამოეყენებია ან მეორე იმპერიის წესების და პირების წინააღმდეგ და მკითხველებში ამ წესისა და პირების შეზიზღება და სიძულვილი არ ჩაეწვეთნა. დაცინვა, ირონია, სარკაზმი, – ერთი სიტყვით ყოველნაირი მწერლური იარაღი სინჯა და სცადა იმან ერთი მიზნის მისაღწევათ: იმას უნდოდა საფრანგეთის იმპერიის მასხარათ აგდება, მისი გავლენის მოსპობა და საბოლოო დაცემის მომზადება.

ამნაირ წერაში შეიძინა რომფორმა ცოტაოდენი სახელი, სწორედ იმოდენა, რამდენიც საჭირო იყო იმისათვის, რომ შიმშილით არ მომკვდარიყო და მის ნაწერს ალაგი ეპოვა ყოველ გამოცემაში და პირდაპირ გზა გატკეპნილი ჰქონოდა მკითხველს საზოგადოების გულისკენ. ამასობაში 1868 წელიწადიც დადგა.

II

პრუსიის გაძლიერებამ ნაპოლეონის მართველობის სახელი გატეხეს ხალხის თვალში. საფრანგეთის ხალხმა და საზოგადოებამ იგრძენეს, რომ ეს მმართველობა საფრანგეთს ხეირს არ აყრიდა, და ამის მიზეზით უფრო მეტი ყურადღება და დაჯერება უჩვენეს იმ მწერლობას და მიმართულებას, რომელიც... ეუბნებოდა, რომ საქმე ცუდათ მიჰყავს იმპერიასო, ნაპოლეონი ჩვენ ხეირს არ დაგვაყრისო, მოვტყუვდით მის მორჩილებაშიო და სხვა, იმას ეკუთვნოდა მკითხველი საზოგადოების ყური და გული. ერთი სიტყვით «ოპოზიციას» (მმართველობის მოწინააღმდეგე პარტიას) ამით დიდი მნიშვნელობა და გავლენა მიეცა... სხვა და სხვა ვითომ ლიბერალურ ცვლილებებში, რომელიც იმან მაშინ გამოიწყო, ერთი კანონი იყო, რომელიც წერა-ბეჭდვის მდგომარეობას ცოტაოდნათ აუმჯობესებდა, და რომლის ერთი მუხლის ძალით ყოველ პირს ნება ეძლეოდა მთავრობის დაუკითხავად და ნებადაურთველათ დაეარსებია ყოველნაირი ჟურნალ-გაზეთი ან სხვა დროგამომშვებითი გამოცემა. ამ კანონით სარგებლობა მოინდომა რომფორმა, როცა შინაგანი საქმეების მინისტრის ბრძანებით, იმას «ფიგაროში» წერა აღეკრძალა. რომფორმა გამოაცხადა, რომ კვირაში ერთხელ ჩემს საკუთარ გაზეთს, «ფარანს», გამოვცემო. კანონისაგან დაწესებული ბე შეიტანა და მართლაც, 1 ივნისს 1868 წელს გამოსცა თავისი გაზეთის პირველი ნომერი.

შეუძლებელია წარმოიდგინოს კაცმა ის შთაბეჭდილება, რომელიც მთელი საფრანგეთის და ევროპის მკითხველ საზოგადოებაზე ამ ნომერმა მოახდინა. ორასი ათასი ეგზემპლარი რამდენიმე დღის განმავლობაში დაიტაცეს, და თითქმის ყოველ ქალაქში, თითქმის ყველა ენებზე ახლათ და ახლათ იბეჭდებოდა და ითარგმნებოდა როგორც ეს პირველი ნომერი, ისე შემდეგებიც. მკითხველები ზეპირათ სწავლობდნენ მის შინაარსს, ათასნაირათ ხსნიდნენ მის გადაკვრა გადმოკვრებს, და თითქმის ყველანი, შეიყრებოდნენ თუ არა, «ფარანზე» ჩამოაგდებდნენ ლაპარაკს, როგორც უწინ ან შემდეგ ტაროსზე და მოსავალზე იყო მუსაიფი. ამ საოცარი შთაბეჭდილების მიზეზი ის კილო იყო, რომლითაც რომფორმა წერა დაიწყო. უწინ რომ მმართველობაზე და ნაპოლეონზე თავაზიანათ და ათასნაირი მიხვევ-მოხვევით სწერდნენ, ამის მაგიერ რომფორმა პირდაპირი და ბასრი დაცინვა და შეურაცხყოფა დაიწყო, მაგრამ ისე, რომ ვერაგზით ვერ მოხერხდებოდა მისი «ჩაბმა» და გამტყუნება. იმან ისეთი ოსტატური და ხელოვნური ირონიის ხმარება დაიწყო, როგორც სვიფტის შემდეგ თითქმის არც ერთ მწერალს არ გამოუჩენია, და ეს ჩინებული იარაღი მის ხელში პირდაპირ მიზანს ხვდებოდა...

ნუ დავივიწყებთ, რომ პირველივე ნომრის შინაარსი და კილო ბევრათ უფრო მახვილი და შხამიანია, მაგრამ იმ დროს საფრანგეთის მწერლობის კილო ისე თავდაკავებული და რბილი იყო, რომ ამ ახალმა კილომ, ამ ენამ და დაცინვამ მთელი საფრანგეთი შესძრა. რომფორამდი ნაპოლეონის მმართველობაზე ამ სახით წერა და აზრის გამოთქმა არავის გაუბედავს. ამან გაუკვალა გზა რომფორის სახელს და გავლენას.

III

«ფარანი» კვირაში ერთხელ გამოდიოდა. თითოეული მისი ნომერი ახალ ისრათ ხვდებოდა გულში ნაპოლეონის მმართველობას და დინასტიას. ყველა გრძნობდა, რომ ამ უცნაურმა და მანამდი უნახავმა დაცინვამ ნაპოლეონის გავლენას ფეხი მიაჭირა. ამ დაცინვას ყველა იგებდა, ყველა თანაუგრძნობდა, ყველა აძლიერებდა და ავრცელებდა. მმართველობამ ითმინა მთელი სამი თვის განმავლობაში, მაგრამ როცა დაინახა, რომ რომფორის გავლენა თანდათან დიდდებოდა და ნაპოლეონის სახელი კი – უფრო და უფრო მცირდებოდა, მოინდომა რომფორის გავლენის მოსპობა ყოველნაირი საშუალებებით. სხვა და სხვა ორმაურიან მწერლებში, რომელნიც ფულის გულისათვის ანდა საკუთარი დაბალი თავმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლათ არავის და არაფერს დაზოგავენ და მზათ არიან უწმინდესი საქმე და უპატიოსნესი კაცი ტალახით და ცილისწამებით გასვარონ, გამოიძებნა ორიოდე იმისთანა, რომელიც მმართველობის ბრძანებით რომფორის ძაგებას შეუდგნენ... იმათ რომფორის წარსული

ცხოვრება გამოეძიათ, თავისებურად აეხსნათ და გადაესხვაფერებიათ თითოეული მისი ნაბიჯი და სიტყვა, ზედ საკუთარი გამოგონილი სისამაგლე და ბაიყუმობა დაემატებიათ, და ამ უშვერი ცილისწამების მოგროვებით მკითხველი საზოგადოებისათვის რჩევა და დასკვნა მიეცათ: ამისთანა კაცს არაფერი დაეჯერებაო, ეს სამაგელი და ბოროტი კაციაო. ამ მწერლებს შეეტყოთ, მაგალითად, რომ რომფორს სიყმაწვილეში ერთი ვიღაც აქტრისა ჰყვარებოდა, რომლისგან იმას სამი შვილი ჰყოლოდა. მოჰყვენენ ისინი, ამის გამოსობით, წერას, რომ რომფორი გარყვნილი კაციაო, დიაცებში გამოზრდილიო, დიაცების ფულით მცხოვრებო, და ღმერთმა იცის, რა და რა სამაგლობა არ შესწამეს და არ მიაწერეს იმას ამ ყმაწვილური «ცოვის» მიზეზით. შეიტყვეს, კიდეც, რომ რომფორი ხანდისხან თეატრებში დაიარებოდა, სადაც ძლიერ ხშირად მის საკუთარ კომედიებს და ვოდევილებს წარდგენდენ, და ამ წარმოდგენის შემდეგ (ჩვეულებისამებრ) აქტიორებს და აქტრისებს უმასპინძლდებოდა, ანდა მეგობრებთან ვახშამს სჭამდა. ამ უბრალო აქტიდამ მაშინვე ის დასკვნა გამოიყვანეს, რომ რომფორი ქეიფის და ფულის ფანტკის მოყვარე კაციაო, იმას არც რესპუბლიკა, არც ახალი აზრები სწამსო, იმას მარტო ქეიფი აქვს მიზნათ და მისთვის სწერს და ბეჭდავსო... რომფორი მარტო საკუთარი თავის გამოჩენას, მარტო საკუთარ სარგებლობას ეძებს და არა საზოგადო საქმის წარმატებასო. ოსტატურად გადაკრეს, რომ ნაპოლეონმა რომ მოინდომოს რომფორის მოყიდვა ადვილად შეეძლებათ; გათქირეს, გალანძღეს კაცი, შესწამეს ყოველნაირი ბოროტება და სიავე და გამოიყვანეს როგორც ბინძური, უგუნური და უსინდისო პატივის და სარგებლობის მაძიებელი.

ამ იარაღით უნდოდათ რომფორის გავლენა ხალხის თვალში შეემცირებიათ და მის გულში რომფორის დაცინვის კვალი და სიტყვების მძლავრი მოგონება იმ ექვით ამოეხოცათ, რომ ამ აზრების გამომთქმელი კაცი თითონ უსინდისო და ბოროტიაო. ანგარიში გვარიანად ოსტატური იყო... მაგრამ რომფორის მაგიერ იმან უფრო მეტად მისი ცილისმწამებლები და ნაპოლეონის პოლიცია შეიძულა და შეიზიზდა.

მაშინ ამავე ვითომ-მწერლებმა სხვაგვარი საშუალების ხმარება მოინდომეს. იმათ რომფორს შეატყობინეს, რომ თუ მთავრობაზე დაცინვა და მისი ლანძღვა არ მოსკვ, შენ რომ ქალების სასწავლებელში თორმეტი წლის ქალი მიგიცია ასაზრდელად იმას მიუტანთ და წავაკითხებთ შენზე დაწერილ ჩვენს პასკვილსაო, რომელშიაც ეწერება, რომ შენ გარყვნილი კაცი ხარ, იმ შენი ქალის დედა დიაცია და ვინ იცის, ის შენი ქალი ვისი შვილია, ან მისი და-ძმა ვისიაო. რომფორმა ყველა უწინდელი ცილისწამება ჩინებული შეურაცხყოფით და უკადრისობით აიტანა; მაგრამ როცა ეს ამბავი გაიგო, და დაინახა, რომ მისი ყმაწვილი ქალის გულს და სიყვარულს ართმევენ,

ან უშხამებდენ, მაშინვე მესტამბეს მივარდა და დუელში გამოითხოვა (საფრანგეთში დუელი მწერლებს შუა ხშირი საქმეა). მესტამბემ უარი გამოაცხადა, მე რა ვიცი, რაც მომიტანეს იმას ვბეჭდავო. – მაშ გამოუშვებ მაგ ცილისწამებასაო? ჰკითხა რომფორმა. – რასაკვირველია, უპასუხა მესტამბემ, და იმ წამშივე რომფორი ეცა იმას და გაბრაზებული გულით კარგა მაგრა გალახა ხელითა და ჯოხით: ეხლა მაინც გამომითხოვ დუელშიო. მაგრამ მესტამბემ ის სუდში გამოითხოვა, რომელმაც რომფორს ოთხი თვის ვადით დატუსალება გადაუწყვიტა «მესტამბის გალახვისათვის».

როცა მთავრობამ დაინახა, რომ რომფორს არც გავლენა ეკარგებოდა მასზე ცოლისწამებების გავრცელებით, არც შეშინებისაგან აკლდებოდა მთავრობის საწინააღმდეგო წერის სურვილი, იმან გადაწყვიტა რომფორის პასუხისგებაში მიცემა და მისი «ფარნის» შტრაფებით გაკოტრება. ამ მიზნით იმან სამართალში მისცა რომფორი ორი მისი უკანასკნელი ნომრისათვის, და ეს ორივე საქმე სასამართლოში იმით გადაწყდა, რომ რომფორს ორი წლით დატუსალება და ოცდა ხუთი ათასი ფრანკის გადასახადი ჯარიმათ დაადევს. ფული მისი ჟურნალის ბეს გადაახდევინეს, და დატუსალებით კი ვერ გაიმარჯვეს: რომფორი ბელგიაში გაიქცა, სადაც იმან თავისი «ფარნის» გამოცემა გადაიტანა.

იმ ნომერში, რომელიც იმან ბრიუსელში გამოსცა, უფრო სასტიკად და დაუზოგველათ იყო გამოაშკარავებული ნაპოლეონის და მისი მმართველობის ოინები და მავნებელი ხასიათი. რომფორი არც ერთს ისეთს შემთხვევას არ გაუშვებდა, რომლის შემწეობითაც ნაპოლეონისგან მოტანილი ვნება აშკარავდებოდა და მისი ტვინის ან სინდისის სისუსტე გამოჩნდებოდა. ის მშვენიერათ სარგებლობდა ყველა ამგვარი შემთხვევებით, გონიერათ აგროვებდა და ხსნიდა მათ და ნიადაგ ახალს, უწინდელზე უდიდეს სიძულვილს სძრავდა მკითხველის გულში ნაპოლეონის მმართველობისადმი. თითოეული ახალი ნომერი ახალ ცეცხლს უკიდებდა მკითხველის გრძნობას და ახალ ბრაზსა და სიძულვილს ანთებდა მის გულში, ახალი დადით და შანთით უწვავდა შუბლის კანს ნაპოლეონის მმართველობას, ახალ-ახალ მტრებს შოულობდა მისთვის და დამხმარებს – რესპუბლიკური პარტიისათვის. და თვითონ წერის კილო თანდათან უფრო და უფრო «უბრალოვდებოდა», ადვილი გასაგები და დასამახსოვრებელი ხდებოდა, უფრო მეტს მკითხველებს შოულობდა და უფრო პირდაპირათ პოულობდა ხალხის გულის გზას.

IV

როგორც კი სასამართლომ რომფორს დატუსაღება და ჯარიმა გადაუწყვიტა, პარიჟში მაშინ ერთი პაწაწა ბროშურა გამოვიდა, რომელშიაც ის აზრი იყო გაყვანილი, რომ რომფორმა დიდი სარგებლობა მოუტანა საფრანგეთს მით, რომ ნაპოლეონურ წესს ექვნებიანი კაბა ჩააცვა და სამასხარაო ქუდი თვალებზე ჩამოაფხატაო; ნაპოლეონი იმას პიროვან მტრათ სთვლისო და თუ ჩვენ გვინდა დავამტკიცოთ, რომ ნაპოლეონი, მისი წესი და მმართველობა გვძულს და გვეზიზღებაო, აუცილებლად საჭიროა, რომ მომავალ კენჭის ყრის დროს რომფორი დეპუტატათ ავირჩიოთო. ამ ბროშურას ერქვა «რომფორი – დეპუტატი». ეს აზრი ელვის სისწრაფით გავრცელდა და შემდეგ ამორჩევების დროს, 1869 წელში, პარიჟელმა მუშა ხალხმა და საზოგადოებამ რომფორი წამოაყენა დეპუტატობაზე კენჭის საყრელად.

მის წინააღმდეგათ მაშინ ჟულ ფავრი იყო. მაშინდელი დაწინაურებული რესპუბლიკელები ჟულ ფავრს და მის მეგობრებს იმას აბრალებდნენ, რომ თორმეტი წლის განმავლობაში ესენი თითქმის არაფერს აკეთებენო, მმართველობას მარტო წვრილმან საქმეებში ებრძვიანო, ხშირათ გამარჯვებასაც აძლევენო და იმ აზრებს და მიმართულებას ეწინააღმდეგებიან, რომელნიც რესპუბლიკელი პარტიის საფუძველს შეადგენენო. ესენი დაძველდნენ, გამოტვინდნენ, დროა ახლები გამოვიყვანოთ...

ჟულ-ფავრი და რომფორი პარიჟის მეშვიდე განყოფილებაში იყრიდნენ კენჭს. იმათ გარდა იქვე კენჭს იყრიდა ერთი ბონაპარტიელი და ერთი სოციალისტი (კანტაგრელი). რაკი არც ერთს ამ ოთხ კანდიდატთაგანს ხმის უმრავლესობა არ ერგო, და მეორეჯერ კენჭის ყრა საჭირო შეიქნა, ნაპოლეონმა თავისი მომხრე ჩამოაყენა და მის კენჭის მყრელებისთვის ათხოვინა – ჟულ ფავრს მიეცით თქვენი ხმა, რომ არამც და არამც რომფორი არ ამოირჩიონო. ამ მიზეზით და იმ მოაზრებით, რომ ჟულ ფავრი არსად არ ამოერჩიათ პროვინციაში, და რომფორს კი შემდეგშიაც ორი სამი თვის მემრე შეეძლებოდა დეპუტატათ გამხდარიყო პირველ განყოფილებაში (რომლის დეპუტატი გამბეტა მარსელსაც ამოერჩია) კენჭის უმრავლესობა ჟულ ფავრს ერგო (18.267 ჟულ ფავრს და 14.780 – რომფორს).

ეს ამბავი რომ მაისის დამლევს მოხდა, ნოემბერში პარიჟის პირველ განყოფილებას გამბეტას მაგიერ დეპუტატი უნდა ამოერჩია და მუშა-ხალხმა რომფორი გამოიყვანა თავის კანდიდატათ... ამ ამორჩევით რომფორი პოლიტიკურ მოთავეთ გახდა. გამოვიდა თუ არა ის პოლიტიკურ ასპარეზზე, მაშინვე ახალი და ჩინებული წესი შემოიღო. იქირავა ერთი დიდი ზალა და შიგ

კვირაში ერთხელ თავის ამომრჩევლებს აგროვებდა, პოლიტიკურ საქმეებზე მათთან მოსალაპარაკებლად, მათი აზრის გასაგებათ და თავისი გამოსათქმელათ. არც ერთს რესპუბლიკელს იმის უწინ ეს აზრი არ მოსვლია თავში და მკითხველი ადვილათ მიხვდება, თუ რამოდენა სარგებლობა მოსდევს ხალხისთვის ამ აზრის შემოღებას და ასრულებას. მართლაც, ხალხმა სჯა და გონიერი დაკვირვება და გაგება დაიწყო საზოგადო საქმეებისა, და ეს საქმე მალე რომ არ შეწყვეტილიყო რომფორის დატუსაღებით, იმას ჩინებული გავლენა და მომავალი ექნებოდა. ამასთანავე რომფორმა ახალი დღიური გაზეთი დააარსა, რომელსაც იმ სიმღერის სახელი დაარქვა, რომელსაც პარიჟის ხალხი მღერის, როცა რევოლუციას იწყებს ხოლმე. «მარსელიეზა» გამოდიოდა იმავე კილოთი დაწერილი, როგორც «ფარანი» იწერებოდა, და პირველივე ნომრიდან იმას უთვალავი მკითხველი და დამჯერებელი მოუგროვდა. მაგრამ მისმა დაუზოგველმა დაცინვამ და გაკიცხვამ მალე აუტეხა მის რედაქტორს სხვადასხვა ბონაპარტიული მოთავეების გაბრაზებული წინააღმდეგობა, და ერთ ამისთანა შემთხვევაში პეტრე ბონაპარტემ რომფორის თანამშრომელი ვიქტორ ნუარი კიდეც მოკლა, როცა ის მასთან სეკუნდანტათ მივიდა, თვითონ პ. ბონაპარტეს გამოთხოვის შემდეგ.

ამ გარემოებით გაცეცხლებულმა რომფორმა «მარსელიეზაში» თორმეტი სტრიქონი დასწერა, აი ამნაირათ (მოგვყავს ზეპირათ): «ოცი წელიწადია, რაც ჩვენ კისერზე გვაწევს ამ ბონაპარტების სახელობის უღელი. ისინი ჩვენ გვძარცვენ, გვაბრმავებენ და გვკლავენ. საფრანგეთის ხალხო, ნუ თუ შენ არ გგონია, რომ საკმაოა ამოდენა ძალადობის ატანა და დროა, რომ მას ბოლო მოეღოს?» მთელი პარიჟი ისე აღძრა ამ თორმეტმა სტრიქონმა, რომ ვიქტორ ნუარის დამარხვაზე ორასი ათასი გაბრაზებული და ყველაფრისთვის დამზადებული კაცი შეგროვდა, რომელთაც მართლა რევოლუციის დაწყება უნდოდათ.

მაგრამ რომფორი და დელეკლუზი (გაზეთის «გაღვიძების» რედაქტორი) მალე დარწმუნდნენ, რომ ნაპოლეონს უთვალავი ჯარი და ზარბაზნები დაემზადებია და უმთავრესი სტრატეგიული პუნქტები კიდეც გაემაგრებინა იმ განზრახვით, რომ რაკი ეს გროვა რევოლუციას კი არა, წინააღმდეგობას დაიწყებს, ერთიანად ამოვაჟღეტინებ და პარიჟი დიდი ხნის ვადით დამშვიდდებაო. ამის გამო რომფორმა მთელი თავისი გავლენა იმას მოანდომა, რომ თავზე ხელაღებული გროვა დაეშალა, რომ შემდეგისთვის, როცა უკეთესი შემთხვევა ჩაუვარდებოდა ხელში და როცა მმართველობა წინათვე გამზადებული არ იქნებოდა, მასთან საბრძოლველად გამოეყვანა. დიდი გაჭირვების და ყაყანის შემდეგ გროვა როგორც იქნა დაიშალა, მაგრამ მმართველობამ პალატას მოსთხოვა

რომფორის პასუხისგებაში მიცემის ნება მომეცით, ხალხი ააჯანყა თავისი სტატიით. პალატამ, რასაკვირველია, ამაზე უარი არ უთხრა, და სასამართლომ რომფორს ექვსი თვით დატუსაღება გადაუწყვიტა და იმ სტატიის დაბეჭდვისთვის, რომელშიაც ნაპოლეონი ავაზაკათ და კაცის მკვლელათ იყო გამოყვანილი და რომელშიაც პირდაპირი წინააღმდეგობა და მისი ტახტიდან გადაგდება იყო ნარჩევი. როცა ამ გადაწყვეტილების ასრულებაში მოყვანა მოინდომეს და რომფორის დატუსაღება, პარიჟში არეულობა მოხდა, მაგრამ ის მალე დაამშვიდეს.

V

რომფორი რომ დაატყვევეს პირველათ იმაზე იხმარეს ის საშუალება, რომელსაც უწინ არცერთ მწერალს არ მიაყენებდნენ: იმას აუკრძალეს გაზეთში წერა, სანამ სატუსაღოში იჯდა, თუმცა სხვა მწერლებს ეს ნება კი ყოველთვის ჰქონდათ, მაგრამ ორჯერ თუ სამჯერ სატუსაღოდაც მოისმა მისი ხმა. ის ტყვეთ იჯდა, როცა ნაპოლეონმა გერმანიას ომის გამოცხადება დაუპირა, და ტიერზე ბევრით უფრო ადრე რომფორმა აიმაღლა ხმა და თქვა – ეს საზარელი ომი, ის საფრანგეთს დალუპავს ბონაპარტეს სახლობის ინტერესისათვის და სხვა მაგრამ ნამდვილი ხმა იმას მაშინ მიეცა, როცა 4 სექტემბერს 1870 წელს ხალხმა ბონაპარტეს სახლობა ტახტიდან გადააყენა და საფრანგეთში რესპუბლიკა დაარსდა. რომფორი მაშინ სატუსაღოში იჯდა, მაგრამ ხალხი მის გასათავისუფლებლად წავიდა, გამოუძღვა, და დიდი ამბით იმ სასახლეში მოჰყვა, საცა ახალი რესპუბლიკის მმართველობა პირველათ შეკრებილიყო. ხალხის მოთხოვნის გამო ის მაშინვე «დროებითი მმართველობის» წევრათ იცნეს, მაგრამ – როგორც შემდეგ ჟულ ფავრმა და მისმა ამხანაგებმა გამოაცხადეს, – იმ აზრით, რომ რომფორი ჩვენთვის გარეთ უფრო საშიში იქნებოდა, ვინემ შიგნითო.

დღეს ყველამ იცის, რომ მაშინდელი «დროებითი მმართველობა» ერთობ უნიჭო და უხასიათო წევრებისაგან იყო შემდგარი, რომელთაც ნამდვილი საქმის, ნამდვილი მზადების და ძალის შეძენის არა ესმოდათ რა. მათი აზრი, იმაში მდგომარეობდა, რომ მმართველობის ძალა «რადიკალების» და მუშა ხალხის ასალაგმელათ ეხმარათ, მაშინ, როდესაც მათი მოვალეობა ის იყო, რომ საფრანგეთი გერმანელებისაგან, გარეშე მტრისაგან დაეცვათ... გერმანელი კი არ მიაჩნდა თავის – ესე იგი მამულის – მტრათ, იმათ რომფორის ამომრჩევლების და ლუი ბლანის მომხრეების ჯიბრი ჩამოჰყოლოდათ, და იმის მაგიერ, რომ მმართველობის ძალა მოლტკეს წინააღმდეგ ეხმარათ, ეს ვითომ ბრძენები, ეს უკუდო თავმოყვარეები, მამულის გასაჭირის

დროს, საფრანგეთის მუშა-ხალხს უმართავდენ ბრძოლას და წინააღმდეგობას. ამ კაცებს თავიანთ დღეში არც პრაქტიკული ცხოვრება და მდგომარეობა გაუცვნიათ, არც ლაზათიანი «დალაგებითი» ლაპარაკის და «რეჩების» თქმის მეტი გაურჩებიათ რაიმე. იმათ გაგება არ ჰქონიათ არც სამხედრო საქმეების...

მათი სხდომების და ბაასის ნიადაგი საზრუნველი საგანი და მიზანი ის ყოფილა თურმე, ყოველთვის, რომ გამბეტას ხელ-ფეხი როგორ შეუკრათო, ფულის შოვნის შეძლება როგორ მოუსპოთო, ძალა რომ არ მოვაპოვებინოთო, პარიჟის მუშა ხალხი რითი დავღალოთ და დავასუსტოთო, კაპიტალისტების და მედუქნეების გული როგორ დავაშოშმინოთო და მონარხიელებს რანაირათ შევაყვაროთ ჩვენი თავიო. ამაზე ზრუნავდა «დროებითი მთავრობა», როცა პარიჟს გერმანია ერტყა და როცა რესპუბლიკის ბედი და საფრანგეთის მომავალი მის ხელში იყო, მისგან ელოდა დახსნას და შველას!

ამისთანა ამხანაგებს უნდა ამოჯდომოდა გვერდში რომფორი. იმან, რასაკვირველია, მაშინვე დაინახა, რა მიზანი და სისუსტე ჰქონდათ ამ ვითომ რესპუბლიკელებს, მაგრამ, – ლუი ბლანის არ იყოს 1848 წელს, – თავის თავათ ვერ გაბედა ის ნამდვილი ძალა და გავლენა ეხმარა, რომელიც იმას პარიჟის მუშა ხალხზე ჰქონდა, და ეს უნიჭო და უხეირო მმართველობა შეეცვალა უფრო გამბედავ და მოხერხებულ პირების დანიშვნით. როცა მისი პარტიის პირები ამის მოხდენას აპირებდნენ, რომფორმა გამოაცხადა, რომ მართალია, მე კარგათ ვხედავ ამ მმართველობის უხეირობას, მაგრამ ჩვენი წინააღმდეგობა ბისმარკს მოუხდება; ისევ, როგორც იყოს, დავეხმაროთ, ჩვენი მოვალეობა შევასრულოთ და შემდეგ გავწმენდთ ამათთან ანგარიშსო, როცა პრუსიელების ფეხი საფრანგეთის მიწაზე აღარ იქნებაო. – ამ აზრის მაშინ ლუი ბლანიც იყო...

ისტორია დააფასებს, რამდენათ მართალი და გონიერი იყო ამნაირი მოქცევა რომფორის მხრით, და უნდა ეკისრნა იმას თუ არა მაშინ ამ უნიჭო მმართველობას გადაყენება, რომ სხვა ნიჭიერს, გონიერს და მოხერხებულს მმართველობას ნამდვილი ბრძოლის გამოჩენა შესძლებოდა გერმანელების წინააღმდეგ და გამარჯვების მოსაპოვებლად ხელი მაინც გაეწმინდა... «დროებითი მთავრობის» საქციელს ის შედეგი ჰქონდა, რომ პარიჟი დაეცა და გამბეტას მართლა ხელფეხი შეეკრა. რაკი ბრძოლა ამნაირათ გათავდა და რაკი ბისმარკის ბრძანებით საფრანგეთში ნაციონალური კრების შეყრა მოახლოვდა, რომფორმა ხმა ამოიღო და ახალი გაზეთი დააარსა ოტ დ, ორდრე, რომელშიაც გამბეტას სასარგებლოთ დროებით მმართველობას სცემდა და ლანძღავდა. ამ გაზეთს ათი დღის განმავლობაში ისეთი გავლენა მიეცა, რომ პარიჟის კენჭის ყრა თითქმის მისი გავლენის ქვეშ მოხდა. მისმა კანდიდატებმა ორას ორასი ათასი კენჭი მიიღეს

(ლუი ბლანმა, ვიქტორ ჰიუგომ, რომფორმა და სხ.) მაშინ, როდესაც ტიერმა, ჟულ ფავრმა და სხვა ოთხმოცი ათასიც ვერ შეკრიბეს. რომფორის გავლენამ ამოარჩევინა იმისთანა დეპუტატებიც, როგორც პარიჟელი დეპუტატები სულ დარჩეული და დაწინაურებული რესპუბლიკელები იყვნენ. მაგრამ იმ დროს პარიჟის გაზეთები პროვინციაში ვერ იგზავნებოდნენ, და ამ პროვინციაში უგაზეთოთ, უკითხავათ, ერთ-ორ-სამ დღეში ამოირჩიეს ის დეპუტატები, რომელნიც ხალხის წინ ომის შეწყვეტის მქადაგებლად გამოვიდნენ... არც ერთს იმათგანს მონარხიელი ვარო, არ გაუმხელია და რესპუბლიკის წინააღმდეგ ერთი სიტყვაც არ გამოუთქვამს.

VI

თებერვალში (1874 წ.) ბორდოს ქალაქში ნაციონალური კრება გაიხსნა. დეპუტატებმა რომ ერთმანეთი დაათვალიერეს და დაითვალეს, გამოჩნდა, რომ რესპუბლიკელები ერთობ ნაკლებათ იყვნენ და კრების უმრავლესობა მონარხიელებს ეკუთვნოდა. მონარხიელებმა მაშინვე მოინდომეს მონარხიის დაარსება და მეფის დაყენება, მაგრამ მათ საუბედუროთ ისინი თუნც რიცხვით ბევრი იყვნენ, ერთობა არ ჰქონდათ და ვერც ექნებოდათ. ისინი თვითონ სამ ნაწილად იყვნენ გაყოფილნი, ერთის მხრით ლეგიტიმისტები იდგნენ, მეორეს მხრით ორლენელები და მესამით – ბონაპარტისტები; თითოეული პარტია თავის «კაროლის» დაყენებას ცდილობდა. მაშინ ტიერმა აზრი შეიტანა, ამ ჟამათ ნურც ერთი პარტია ნუ მოინდომებს ხელმწიფის ამორჩევას, ან სახელმწიფო წესის საბოლოოთ დაარსებასო, როგორც ვართ ეხლა, ისე დავრჩეთ რამდენიმე წლის ვადითო, ნურც მონარხია იქნება, ნურც რესპუბლიკა დაარსდება სამუდამოთო, დროებით ყველაფერი დღევანდელ მდგომარეობაში დავტოვოთ, გერმანელებს შეურიდეთ, ჯარი შევამზადოთ, ფული შევაგროვოთ გერმანელების გასასტუმრებლათ, და მერმე, როცა საფრანგეთი სულს მოიდგამს, ისევ პარტიების ბრძოლა ატყდეს და მაშინ გადაწყდეს – მონარხია იქნება საფრანგეთში თუ რესპუბლიკაო. ეს აზრი ყველამ მიიღო, იმას «ბორდოს მორიგება» დაერქვა (La pacte de ordeau) და მმართველად, «დროებითი» რესპუბლიკის პრეზიდენტათ ტიერი გახდა.

მაგრამ აი, როგორ დაიცვეს მონარხიელებმა ეს ვითომ-მორიგება: სამართალი რომ სადმე ყოფილიყო, არც ერთი პარტიის ჩუმათ ან აშკარათ ჩაკვლა და დამცირება არ უნდა მოენდომა დანარჩენ პარტიებს, არც ერთის წინააღმდეგ არ უნდა ხმარებულიყო მთავრობის ძალა, ყველას თავთავისი მდგომარეობა და იარაღი უნდა შეენახა და წინააღმდეგი პარტიის საწინააღმდეგო არ უნდა ეხმარა, სანამ მორიგების ბორჯი არ გაივლიდა. მონარხიელებმა კი პირველივე დღიდან

დაიწყეს რესპუბლიკური პარტიის დევნა... პარიჟის ხალხს, რომელმაც ისიც იყო ხუთი თვის გამიწველი ყოფაქცევით თავი ისახელა, მონარხიელები საგანგებოთ სტუქსავდენ და აწუხებდენ. პირველათვე გადაწყვიტეს, რომ პარიჟი სატახტო ქალაქი აღარ იქნებაო, პარიჟელებს და დიდი ქალაქების მცხოვრებლებს იარაღი აეყრებაო, ნაციონალური გვარდია (მცხოვრებლებიდან შემდგარი ჯარი, რომელიც შინაურ წესიერებას უნდა იცავდეს) უნდა დაიშალოს და მოისპოსო და სხვა და სხვა რესპუბლიკური გაზეთები პანტასავით იკრძალებოდენ: დღე ერთი იყო და რესპუბლიკური გაზეთების ძალით მოსპობა კი ხუთი. ვინც რესპუბლიკელი იყო სადმე სამსახურში ან პრეფექტატ (გუბერნატორათ), ან მსაჯულათ, ან სხვა გავლენიან თანამდებობაზე, ყველანი გამოყარეს და მათი ადგილი მონარხიელებს მისცეს. ერთი სიტყვით, ცხადი იყო, რომ მონარხიელები «ბორდოს მორიგების» წინააღმდეგ რესპუბლიკის ჩუმად დაკვლას აპირებდენ, ან, როგორც მაშინ რომფორმა კრებაში თქვა, და როგორც მის შემდეგ მთელმა საფრანგეთმა გაიმეორა, მონარხიელებმა განიზრახეს «რესპუბლიკის გაიძვერულად ჩაჯიბვა». რესპუბლიკურ პარტიას, რასაკვირველია, კარგათ ესმოდა, რას აპირებდენ მონარხიელები, მაგრამ მისი მოთავენი ერთი და იმავე აზრის როდი იყვნენ იმაზე, თუ როგორ და რა საშუალებით ემოქმედნა რესპუბლიკელებს მონარხიელების პლანების დასანგრევათ... მაგრამ მონარხიელები სულელები როდი არიან; ისინი ხერხებს და ინტრიგებს ძლიერ ოსტატურათ ახერხებენ...

მონარხიელებმა პარიჟის ხალხი აბრაზეს, ჯერ იმ კანონით, რომ პარიჟის შემორტყმის დროს ვექსილების ბორჯი რომ შეჩერებული იყო, ყველა ამ ვექსილების ფული ეხლავე უნდა გადახდეს მოვალესო; მერმე იმ კანონით, რომ პარიჟის შემორტყმის დროს სახლის ქირები, რაც დაგვიანებული იყო, ყველანი სრულებით უნდა ეზლოს სახლის პატრონებსო; და მესამე იმით, რომ მუშა ხალხმა რაც ზარბაზნები ჩამოსახმევინა თავისი ფულით და თოფ-იარაღი შეიძინა, ყველა ერთიანათ უნდა მმართველობას მისცესო.

მკითხველმა უნდა იცოდეს, რომ პარიჟელი ხალხი ხუთი თვე მშვიერი იყო, პარიჟში დამწყვდეული. ვაჭრობა, ალებ-მიცემობა და სხვა ქალაქებთან მისვლა მოსვლა სულ მოისპო, მამასადამე, ფულის საქმეებიც ერთობ ძნელ და გასაჭირ მდგომარეობაში იყვნენ. ვექსილების და სახლის ქირების გადახდევინება პარიჟის მეოთხედის გაკოტრებას ნიშნავდა. ამას გარდა პარიჟელები ერთობ გულდამწვარნი იყვნენ, რომ იმათ ხუთი თვე საქმე გაიჭირვეს, შიმშილი და შეწუხება გასწიეს, მთავრობამ კი ისინი არ ამოქმედა, გერმანელებს ხეირიანათ არ ებრძოდა, მამულს ვნება მოუტანა, და ეხლა კი გერმანელებთან ბრძოლის გაგრძელების მაგიერ, სასირცხვო შერიგებას უწერს და თავის იარაღს ხალხის წინააღმდეგ ხმარობსო. ამ შეწუხებამ, გაბრაზებამ და

სხვა წვრილმანმა შევიწროებამ ხალხი იქამდე მიიყვანა, რომ ერთ დღეს, როცა ჯარმა ძალათ მოინდომა ხალხის ზარბაზნების წართმევა, პარიჟელმა მუშა ხალხმა არეულობა მოახდინა და მმართველობის ჯარი და თვითონ მმართველობაც პარიჟიდან გაჰყარა...

ამასობაში ნაციონალური კრება ბორდოდამ ვერსალში გადმოვიდა, და ვერსალში დაბინავდა, პარიჟის სიახლოვეს. პარიჟი სულ ერთიანათ აჯანყებულების ხელში იყო, და ვერსალში მაშინ ერთობ ნაკლები ჯარი (რაც «პარიზის კომუნით» შევიდა ისტორიაში – რედ.) იძიებოდა. პარიჟში რომ აჯანყება მოხდა (18 მარტს) თითქმის მთელი მმართველობა (ტიერი, დიუფორი, პიკარი და სხვ.) და თითქმის ყველა სამინისტროები, ე. ი. მთელი სახელმწიფო მაშინა, პარიჟში იმყოფებოდა, პარიჟელი მოძრაობის მოთავეებმა ის ვერ მოახერხეს, რომ ამ მმართველობის გაქცევა მოეშალათ და ეს პირები და ეს მაშინა ხელში ჩაეგდო, თუმცა ეს ძლიერ ადვილი საქმე იყო: პარიჟის ჭიშკრების დაკეტვის მეტი ამას არა უნდოდა რა. ეს მძიმე შეცდომა იყო, მაგრამ ამ პირველ შეცდომას დიდი ვნება არ მოჰყვებოდა, მასზედ მეორე უარესი შეცდომა რომ არ დასკვნოდა. პარიჟელი მოძრაობის მოთავეებს იმ დროს მეტი ძალა და ჯარი ჰყავდათ ხელში, ვინემ ვერსალის მმართველობას და კრებას. პარიჟელები რომ მაშინვე ვერსალისკენ წასულიყვნენ, ეს ქალაქი აეღოთ და კრება შეეპყრათ, მთელი საფრანგეთის ბედი მათ ხელში იქნებოდა, და არსაიდან არავითარი წინააღმდეგობა არ ატყდებოდა. მაგრამ მოთავეებმა ეს ვერ მოახერხეს. ამის მაგიერ იმათ ურთიერთში ბაასი გამართეს იმაზე, თუ ვის უნდა ეკუთვნოდეს პარიჟის გამგეობა: ნაციონალური გვარდიის წარმომადგენლებს, თუ ხალხისაგან ამორჩეულ გამგებლებს (კომუნას). და ამ ბრძოლამ რამდენიმე კვირის განმავლობაში ყველა მოთავეების დრო და ძალა შთანთქა. ვერსალელები კი, ამასობაში ჯარს და იარაღს იმზადებდნენ... ამ დროს ერთი გარემოება კიდევ უშველიდა რასმე პარიჟელ მოძრაობას: რა გზას დაადგებოდნენ, როგორ მოიქცეოდნენ სხვა დიდ ქალაქები, მიჰყვებოდნენ ისინიც პარიჟის მაგალითს თუ არა. მაგრამ დანარჩენ დიდი ქალაქებში მოწინავე პარტიის მოთავეები შეჩერდნენ და თავიანთი გავლენა მარტო «მომრიგებელ» რჩევებს მოანდომეს. შეცდომა იყო ამგვარი მოქმედება პარიჟელი და დიდქალაქების მოწინავე პარტიის მოთავეების მხრით თუ არა, ამას მომავალი გვიჩვენებს. შეეძლოთ თუ არა იმათ, ბრძოლაში რომ გარეულიყვნენ, ბრძოლის ბედის შეცვლა და მოძრაობისათვის ხეირიანი მსვლელობის მიცემა, ამისასაც დღეს კაცი ვერას იტყვის... დიდი ქალაქების წარმომადგენლები და მოთავეები ვერსალში მოვიდნენ და იქიდან პარიჟში შევიდნენ იმ აზრით, რომ ვერსალი და პარიჟი შეერიგებინათ. პარიჟელმა მმართველობამ ისინი ცუდათ გამოისტუმრა, უთხრა, მორიგების ჩვენ არა გვწამს რაო, და ვერსალელმა მმართველობამ (ტიერმა) პატოსანი სიტყვა მისცა, ნაციონალურ კრების თანხმობით, რომ თქვენ, დიდი

ქალაქები ოღონდ ბრძოლაში ნუ გაერევით, პარიჟს ნუ დაეხმარებით, მის მაგალითს ნუ მისდევთ, და ჩვენ რესპუბლიკას არ შევეხებით... ეს პატიოსანი სიტყვა ჩამოართვა ტიერს იმ დეკლარაციამ, რომელიც დიდმა ქალაქებმა მოსარიგებლად გამოგზავნეს, და რომელსაც თავში ბაროდე, ლიონის მერი ეყენა. ამ პატიოსანი სიტყვით დაკმაყოფილდა დიდი ქალაქების მოწინავე პარტია და თითქმის ყველა რესპუბლიკური პარტიის მოთავენი. მას აქეთ, რაც საქმე ამ გზას დაადგა, პარიჟის მოძრაობის ბედი გადამწყდარი იყო. იმას ვერაფერი უშველიდა, სასწაულ მოქმედების მეტი, და სასწაულმოქმედება ამ ჟამათ ხომ ერთობ გაძვირდა. როგორც გაბრაზებიდგან დაწყებულ აჯანყებას შეეფერება, პარიჟელი მოძრაობა გაბრაზებით დაეცა. ის ვერ გაამარჯვა ვერც მებრძოლი მუშა ხალხის და ახალგაზრდობის საკვირველმა გმირობამ, ვერც იმათმა დაუზოგველმა ენერგიამ. ვერც იმ უკანასკნელი გაჭირვების და უიმედობის ბრაზმა, რომელიც უძღურსაც ლომათ და გმირათ ხდის და ძალას ერთი ათათ და ერთი ათასათ უდიდებს. ყველაფერი ამო შეიქმნა, და პარიჟის მუშა-ხალხი დაეცა.

VII

რას შვრებოდა ამასობაში რომფორი?

როგორც პარიჟის შვილი, ის პარიჟში დარჩა. როგორც მწერალი ის თავის გაზეთში თავის შეხედულებას სწერდა საქმეების მიმდინარეობაზე. როგორც რესპუბლიკელი ის მონარხიელ კრებას არ ზოგავდა და პარიჟელ ხალხს არ ებრძოდა. მაგრამ როგორც კაცი, რომელსაც გამჭრიახათ ესმის ცხოვრების და პოლიტიკის ბრუნვა, ის არ ერეოდა კომუნის მმართვეაში, ის გარს იდგა მაშინდელ მმართველობიდან, და მარტო მწერლობით, მარტო თავისი აზრის გამოთქმით ორივე მხარის მოქმედებას აფასებდა და სჯიდა, როგორც მწერალი და ჟურნალისტი.

და როცა ვერსალელმა მმართველობამ პარიჟს ყუმბარები დაუშინა და პეტროლით სავსე ცეცხლისწამკიდებლის შუშხუნების და ყუმბარების წვიმა დაუშვა პარიჟზე, რომფორმა, პარიჟის შენობების და მონუმენტების, პარიჟელი ხალხის ამოჟღერის დამსწრემ, დაბეჭდა, რომ ეს ბარბაროსობა, დაუზოგველობა, ავაზაკობა არის ვერსალელი მმართველობის და ტიერის მხრითო! აი, ვითომ ამის დაწერის გულისთვის გადაუწყვიტა იმას დაკარგვა სამხედრო სამსჯავრომ.

მაგრამ იმავე რომფორმა, იმავე პარიჟში, როცა კომუნამ გაზეთების ალაგმა და უსარგებლო მხეცური მოქმედებები დაიწყო, ამ კომუნასაც ისე მოექცა, როგორც ვერსალელ მმართველობას, და პირდაპირ გამოაცხადა, რომ გიჟები გვიყენია მმართველებათო, გზა და კვლის გაგება არ

იცინო, რას შვრებიან და რას არა მისი გაგება თვითონაც არა აქვთ და სხვა ამის გულისთვის ფელიქს პიამ და მისმა მომხრეებმა, რომელნიც მაშინ კომუნის უმრავლესობას შეადგენდნენ, რომფორის დატუსაღება ბრძანეს, და რომფორი პარიჟიდან რომ არ გასულიყო, იმას იმნაირივე დახვრეტა მოელოდა კომუნის მხრით, როგორც დაიხვრეტა გამოჩენილი რესპუბლიკელი – გუსტავ შოდე (პრუდონის მეგობარი და თანამოაზრე).

რომფორი გავიდა თუ არა პარიჟიდან, პრუსიელების ჯარის ხელში ჩავარდა. ის დაატუსაღეს, მაგრამ ჯარის უფროსმა უთხრა, ჩვენ უფლება გვაქვს, გინდა გაგიშვებთ, გინდა ტიერის მმართველობას გარდაქცემთ. რომფორმა არ ისურვა, რომ მისი შველა და დახმარება გერმანელების მხრით დავალება ყოფილიყო, და ამის-გამო ის ვერსალში გაიგზავნა. ვერსალში ის, რასაკვირველია, დაატუსაღეს. ამისთანა მტერი ჩაუვარდათ ხელში მონარხიელებს, ამისთანა საშიში მოწინააღმდეგე ხელ-ფეხ შეკრული მიეცა ტიერს და ჟულ-ფავრს, პიკარს და ჟულ-სიმონს, და იმას ვინმე დაზოგავდა!?! რომფორი სატუსაღოში ჩასვეს, თუმცა ის მეტის მეტათ ავადმყოფი და უძლური იყო. იმაზე მაშინვე გამოძიება დანიშნეს, და მისი საქმე სამხედრო სამსჯავროს მიანდვეს. მკითხველმა უნდა იცოდეს, რომ საფრანგეთის პოლიტიკურ კანონებში ორი უმთავრესი მუხლი ისეთია, რომლიდგანაც ერთი აწესებს, რომ არც ერთი დანაშაულების და დამნაშავის დასასჯელათ თუ გამოსაძიებლათ არც ერთი, განსაკუთრებული სამსჯავრო არ უნდა დაწესდესო, ყველაფერი მარტო ნაფიცებმა (ჟიურიმ) უნდა გასინჯოს და დასაჯოსო. მეორე მუხლი აწესებს, რომ არც ერთი პოლიტიკურ დანაშაულობისათვის, რაგინდ მძიმე და სასტიკი იყოს, დამნაშავე სიკვდილით არ უნდა დაისაჯოსო. ორივე ეს კანონი დაივიწყა ვერსალის მმართველობამ. იმან სამხედრო სამსჯავროებს, ესე იგი განსაკუთრებულ, უფიცარ სამსჯავროს მიანდო პოლიტიკური საქმეების განხილვა და სამხედრო კანონის ძალით სიკვდილი გადაუწყვიტა და სიკვდილით დასაჯა ასიოდე პოლიტიკური დამნაშავე. აი, ამნაირ «სამართალს» მიეცა რომფორიც.

«სამართალმა» – ესე იგი სამმა ნაპოლეონის ჯარის აფიცერმა რომფორი, რასაკვირველია, ყველაფერში დამნაშავეთ ცნო. მაგრამ მონარხიელების და ვითომ-რესპუბლიკელების შეუპოვრობამ იქამდი მიღწევა ვერ გაბედა, რომ ეს ხალხისგან შეყვარებული და მთელ ევროპაში სახელგანთქმული მწერალი მოეკლათ, მით უფრო, რომ მისი სუსტი აგებულება და ციხეში ჯდომით შერყეული ტანის სიმრთელე იმას უიმისოთაც სიკვდილს უქადიდა. ამის გამო, რომფორს სიკვდილი კი არა, ავსტრალიაში დაკარგვა გადაუწყვიტეს, საცა ის ნიადაგ ციხეში უნდა მჯდარიყო.

ამ გადაწყვეტილებამაც მთელი საზოგადოება შესძრა. უმჯობესი მწერლები და გამოჩენილი პირები ტიერს მივარდნენ, სირცხვილია, სხვა არა იყოს რა, ამისთანა ნიჭის და გონების პატრონი კაცი რომ დაიკარგოსო, დასჯა შეუმსუბუქეთო, როგორც ზოგიერთ სხვა, უფრო სასტიკ დამნაშავეებს, მაგასაც ისე საფრანგეთიდან გაგდება გადაუწყვიტეთო და სხვა მაგრამ არც ტიერმა, არც მისმა თანამშრომლებმა ეს არ ისურვეს, და რომფორის სასარგებლოთ მარტო ის მოინდომეს, რომ ავანტიურის მიზეზით ის ახალ-კალედონიაში კი არ გაგზავნეს, ერთ მიყრუებულ კუნძულზე ციხეში დაატუსაღეს, სადაც ის ორი წელიწადი იმყოფებოდა: ეხლა კი, ახალმა მმართველობამ, რომელსაც უფრო მეტი შეუპოვრობა და ბრაზი აქვს რესპუბლიკელებისა, რომფორი ახალ კალედონიაში გაგზავნა, იქ ციხეში ჩასასმელათ.

VIII

პოლიტიკურ მწერლობაში რომფორმა ის ნაწილი აირჩია, რომელიც იარაღათ დაცინვას, სასტიკ გაკიცხვას და პირდაპირ შეტაკებას ხმარობს. იმან ჰამლეტი ირგო ხვედრათ და ირონია – იარაღათ... დაცინვა და კიცხვა ისეთი ძნელი იარაღია, რომ მისი ხმარება ერთობ მძიმე და საშიშია თითქმის ყოველი მწერლისათვის. ჯერ ერთი ეს, რომ დამცინველი და გამკიცხველი გონება გახსნილი და საფუძვლიანათ დამზადებული კაცი უნდა იყოს, რომელმაც იცოდეს თითოეული კერძო მოვლენის სწორათ გაგება და ღირსეულათ დაფასება. ის როდი უნდა სცდებოდეს თავის სჯაში, ის ნათლათ უნდა მიხვდებოდეს, რა კავშირი აქვს კერძო შემთხვევას ან მოვლენას საზოგადო ცხოვრებასთან და რა მნიშვნელობა ექნება იმას მისთვის. ამებში შეცდომა, მოვლენების ხასიათის გაუგებლობა, უსაფუძვლო დაცინვა და უადგილო გაკიცხვა ყოველთვის მარტო დამცინველს ან გამკიცხველს ავნებს, სხვას კი არავის. მეორე მხრით, ამგვარი მწერალი ერთი-ორი სიტყვით უნდა გამოთქვამდეს იმ აზრს, რომელსაც სხვები მთელი ათი-თხუთმეტი თაბახის გაჭრელებით გამოიყვანენ ხოლმე. ის ნიადაგ იმას უნდა ცდილობდეს, რომ მისი სიტყვა რაც შეიძლება უფრო მოკლე იყოს, მისი ნაწერი მარტო ანდაზებსავით შემოკლებული და გამოთქმული აზრების წყობისგან იყოს შემდგარი. და ამას დიდი ნიჭი, დიდი ფიქრი და მოაზრება სჭირია, სწავლა და ცოდნა, გამოცდილება და მეხსიერება ხომ თითოეულ სტრიქონში, თითქმის თითოეულ სიტყვაში უნდა სჩანდეს.

აი, ამ მიზეზების გამოისობით ძლიერ იშვიათია ამგვარი მწერლები, მაგრამ სამაგიეროთ იმათ ყოველთვის უფრო მეტი მკითხველი ჰყავთ და გავლენა აქვთ, ვინემ სხვა კილოზე მშრომელ

მწერლებს, მათი ნათქვამი საზოგადოებას უფრო ადვილათ ესმის, უფრო ბეჯითად ამახსოვრდება და ხალხში უფრო მსწრაფლათ ვრცელდება. საფრანგეთის მწერლობაში ამ საუკუნეში ათიოდე გამოჩენილი მწერალი იყო ამ კილოზე მშრომელი, მეტი არა, იმათგან თითოეულმა თავისი საკუთარი, განსაკუთრებული ბეჭედი დაასვა: ზოგმა – მწერლობის კილოს, ზოგმა – ფრანციული ენისა და სტილის ხასიათს, ზოგმა სარკაზმის ან ირონიის იარაღს... თვითონ ენის, კილოს და სტილის მხრით, უწინდელი მწერლები ერთობ ნასწავლ, მძიმე ან ძნელათ გასაგებ წყობილებას ხმარობდნენ. მათი ენა მწერლური, გამოჩარხული, მშვენიერათ გალაზათიანებული და სასიმოვნო გასაგონი ენა იყო, მაგრამ იმას ყოველი წერა-კითხვის მცოდნე კი ვერ გაიგებდა. ფრაზა გრძელი, დახლართული და გადაკვარაჭინებული იყო, ნაწერს ხალხის ან საზოგადოების ნამდვილი ლაპარაკის კილო როდი ჰქონდა. ერთი აზრი ორი, სამი, ხანდისხან ათი ფრაზითაც გამოითქმოდა ისე, რომ მკითხველი სანამ ყველა ამ ფრაზებს არ წაიკითხავდა, მწერლის აზრს ვერ გაიცნობდა. ერთი სიტყვით, იმათ ნაწერს ნასწავლი მწერლობის მძიმე ბეჭედი აჩნდა.

რომფორმა კი სხვანაირი სტილი შემოიღო, რომელიც დღეს თითქმის მთელმა საფრანგეთის მწერლობამ კანონათ მიიღო. ის მოკლე ფრაზებით, ორიოდე სტრიქონით გამოთქვამს თავის აზრს და წერაში იმ ენას ხმარობს, რომლითაც დღეს ხალხი და საზოგადოება ლაპარაკობს. მისი ნაწერი ფეროვანი და შეფერილი როდია, მაგრამ თითოეულ მის აზრს შედარება ან სურათი ხსნის და ამშვენებს, მისი წერა იმ «კალმით მხატვრობას» ჩამოგავს, რომელიც მარტო შესანიშნავს, გამოაშკარავებულს, ყველაზე უფრო შესამჩნეველს შტრიხებს და ხაზებს ნიშნავს, და წვრილმან შეფერვას ან დაწვრილებით ლანდების და ჩრდილის გამოხატვას არ დასდევს. ერთი-ორი გაკვრით, კალმის ორიოდე გასმით, თქვენ წინ სურათის უმთავრესი ხაზები იხატება, ისე რომ თქვენ ძლიერ კარგად გაიცნობთ ამ სურათს, მის მსგავსებას ნიშნავთ და დანარჩენი კი თქვენმა საკუთარმა მეხსიერებამ უნდა შეავსოს, თუ ეს საჭირო იქნა. რომფორის სტილი აჩქარებული კაცის მსწრაფლ ლაპარაკს ჰგავს, ის როდი დაემებს თქვენ დალაგებით და დაწვრილებით «გიამბოს» თავის სათქმელი. ის უცფათ, გურულსავით თითქმის ნაწყვეტ-ნაწყვეტი სიტყვებით, შედარებებით, და სურათებით, რაც სათქმელი აქვს მოგაყრის, და სხვა საგანზე გადავა. თქვენი საკუთარი გონება უპატრონებს ამ ზედიზედ მოყრილ აზრებს და სურათებს... რომფორის იუმორი სიტყვების გაწყობაში კი არა, აზრების წინააღმდეგობაში, ან ოსტატურათ დაახლოვებაში მდგომარეობს. ის თუმც ხშირათ შუშხუნიან, ბასრ სიტყვის წყობილებას და ფრაზებს ხმარობს, მაგრამ უფრო ხშირათ აზრების უსაფუძვლობას და სისულელეს გამოაჩენს ხოლმე მათი შეთანასწორებით და ორათ გაყოფით, «დილემათ» ხმარებით... ამგვარი დაცინვა და

ხუმრობა როდი ახარხარებს მკითხველს, ის არც სიცილს სძრავს, მაგრამ მაგიერათ საშინელი ძალით რჩება მის ტვინში და მეხსიერებაში და საზოგადოდ გონებაში ის იმ კვალსა და გავლენას სტოვებს, რომელსაც ყოველთვის აჩენს მტკიცეთ გამოთქმული მარჯვე და საფუძვლიანი მოაზრება.

აი, ამ მარჯვე და საფუძვლიანი მოაზრების მტკიცეთ გამოთქმაში მდგომარეობდა უმთავრესი ძალა იმ ჩინებული და საყვარელი მწერლისა, რომელმაც დღეს ახალი-კალედონიის კაცის მჭამლებს შუა ის ცოდვა უნდა მოინანიოს, რომ ერთგულათ, თავგამომეტებულათ და გაბედვით ემსახურებოდა თავის წმინდა და მომავლიან საქმეს – რესპუბლიკის დაარსებას საფრანგეთში.

დაიბეჭდა ჟურნალ «კრებულში», №8, ნ. სკანდელის ხელმოწერით.